

Koolivõrgu sisuline ja juriidiline tähendus Eesti Vabariigis 1918 - 1940

Ilmar Kopso
Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum

Käesolev ettekanne käsitleb koolivõrgu probleeme EVs 1918 – 1940 esmajoonel algkoolivõrgustiku aspektist. Haridusaateid ja -seadusi järgiva algkoolivõrgustiku ülesehitamine oli toonase EV hariduselu dominante ning seega antud teema tarbeks sobiv materjal.

1. Vaene väike Eesti seadis endale kõrged haridussihid.

Algul oli kava kehtestada 7-klassiline tasuta algkool. HM avaldas vastavad õppekavadki. Asutavas Kogus (1920) vastu võetud Avalikkude algkoolide seadus (AAS) kehtestas 6-klassilise tasuta algkooli. Seejuures nägi § 21 ette vähemalt 2-aastase kursusega täienduskoolide avamise, “kuhu sisseastumine on neile õpilastele sunduslik, kes algkooli kursuse lõpetamise järele kesk- või erikooli ei astu”.

Niisiis oli Eesti Vabariigil silme maailma tiptasemeline koolikohustus.

2. Koolivõrgu seis 1920. a-te algul.

1924. a ilmunud mahukas statistikakogumikus “Haridus Eestis” on põhjalik andmestik koolivõrgu kohta 1922/23. õa-l. Sealt selgub, et vaid ligi 30% koolidest asusid 20. sajandil ehitatud hoonetes, 9,1% koolidest aga enne 1850. a-t ehitatud hoonetes ja 19,8% koolidest hoonetes, mis ehitatud 1850 – 1875. 8,8% koolihoonetest oli viimati remonditud enam kui 20 a. tagasi.

39,1% algkoolidest asus just kooli tarbeks ehitatud hoones. 44,5% asus hoonetes, mida oli hiljem kooli vajaduste järgi ümber kohendatud. 16,4 % algkoolidest asus majades, mis oli ehitatud muuks otstarbeks ja mida polnud ka koolikohaseks kohandatud.

Tabel “Õpilaste % kooliskäimise kauguse järele” (maakoolide kohta) ütleb, et “50,8% [õpilastest] on koolimaja kuni 2 kilomeetri kaugusel [---] iseäranis mõtlemapanev on üle 5 kilomeetri kaugusel asuvate koolide arv, kuhu 10,3% kõigist õpilastest on sunnitud käima.”

3. Kooli avamine või sulgemine ja koolivõrk

Nagu tänapäevalgi oli kooli asutamine ja ülalpidamine esmajoonel omavalitsuse ülesanne.

AAS 1931: § 19. Avalikud algkoolid asutatakse ja peetakse üleval valdade, alevite ja linnade poolt niisugusel arvul, nagu see on **tarvilik koolikohustuse läbiviimiseks**. Algkoolid, millel on üleriiklik või ülemaakondlik tähtsus, asutatakse ja peetakse üleval riigi või maakonna poolt.

§ 20. Riik kannab kõik tema poolt asutatud ja ülalpeetavate algkoolide kulud. Omavalitsused kannavad nende poolt asutatud koolide majanduslikud ja kõik muud kulud peale õppejõudude palga selle osa, mis on seadustega määratud riigi kanda.

[80–90 % palgast maksis riik, ülejäänud osa omavalitsus.]

AAS 1931 toob järgmises paragrahvis kasutusele mõiste, mida tänapäeva haridusseadustik ei tunne, ent millest me ometi nüüdki räägime – koolivõrgu mõiste. Nimelt ütleb § 21: **Algkoolid, mis vajalikud koolikohustuse täitmiseks, moodustavad algkoolide võrgu.**

Maakonna- ja linnavalitsused pidid omavalituste ettepanekuid arvestades koostama (alg)koolivõrgu kava. Pärast kava heakskiitmist maakonna või linnavolikogus saadeti see haridusministrile kinnitamiseks. Sama korra järgi pidid toimuma ka muudatused koolivõrgus.

Kuna kooli asutamine oli koolivõrgu küsimus, ei olnud kooli asukoht kooli asutaja – omavalitsuse ainuotsustada. Olgu või naabervalla laste huvides võisid koolivõrgu pidaja – maakonnavalitsus, ja koolivõrgu kinnitaja – minister nõuda kooli ehitamist mõnda teise kohta.

4. Koolivõrk kui kooli staatuse määratleja

Koolivõrgu esmamõte oli muidugi tagada koolide võimalikult ühtlane ja lapsesõbralik paigutus. Samaaegu tähendas kuulumine koolivõrku riigi tugevamat garantiid kooli olemasolule: AAS 1931 § 29 ütles: “Kui avaliku algkooli ülevalpidaja kooli eest mitte tarvilikult ei hoolitse, siis kannab haridusministeerium ajutiselt tarvilikud kulud, mis kooli ülevalpidajalt pärastpoole administratiivsel teel sisse nõutakse.”

Ka oli koolivõrku kuulumine toeks taotlusele saada kooli remondiks või lausa uue maja ehitamiseks pikaajalist ja madalaprotsendilist laenu Koolimajade ehitusfondist. (1930. a-te lõpuks oli seal laenu tagasimaksmise aega pikendatud 50 aastani ning laenuprotsenti alandatud 0,5%-ni.)

Koolivõrku kuuluv kool pidi järgima riiklikke õppekavu. Muidugi koosnes koolivõrk peamiselt omavalitsuskoolidest (ja vähestest riigikoolidest). Kuid koolivõrku võisid kuuluda ka erakoolid: riiklikke õppekavu järgides täitsid nad avalike õppeasutuste ülesandeid. Niisugustele nn õigustega erakoolidele laienes ka riigi kohustus maksta osa õpetaja palgast.

5. Koolivõrk õpetaja staatuse määratlejana

Eesti tollase õpetajaskonna ning muidugi ka Eesti Õpetajate Liidu kauaaegne võitluseesmärk oli jõuda selleni, et õpetajal oleks riigiteenistuja õigused ja garantiid. 1931. a. vastu võetud Õppejõudude teenistuse seadus seda eesmärki täitiski. Seaduse § 4 kinnitas, et riigikoolide õpetajad on riigiteenijad, kuid lisas, et ka [koolivõrku kuuluvate] omavalitsuskoolide ning isegi erakoolide õpetajail on riigiteenijate õigused ja kohustused, “mis on maksvad nende õppejõudude kohta käesolevas ja teistes vastavais seadustes”.